
Damijan Guštin

Konceptualni razvoj partizanstva na Slovenskem v letu 1941*

Zmaga revolucije se lahko odloči le z oboroženo ustajo.
V. I. Lenin

I. Uvod

Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije aprila 1941 je bil slovenski narod drugič v tem stoletju v položaju, ko je bil primoran ustvarjati novo, lastno oboroženo silo za svojo obrambo. Če je to potekalo v letu 1918 ob razpadu front in tedanje države, je v letu 1941 potekalo v težjih okoliščinah, saj se je razpadu države pridruževala okupacija nacionalnega ozemlja (kar trije okupatorji), vojna pa se je komaj dobro razplamtela. Oborožena sila je postala nujna takrat, ko so se sile odpora odločile za kontinuirani oboroženi boj proti okupatorjem. Zanj se je z jasno politično računico odločilo vodstvo Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) in s tem tudi slovenski komunisti, organizirani v Komunistični partiji Slovenije (KPS). Na odpor in organiziranje lastnih vojaških organizacij so pomišljale in ga pripravljale tudi druge sile v Jugoslaviji (četništvo) in na Slovenskem (Slovenska, Sokolska in Narodna legija), kar pa ni predmet tega sestavka. Le dva meseca po kapitulaciji jugoslovanske vojske je z napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo prišlo do dramatičnega preobrata strateških razmerij v Evropi, kar so si želeli jugoslovanski komunisti za svoj začetek boja. Hkrati je napadena SZ in Komunistična internacionala (KI) obvezala vse komuniste, da takoj pomagajo v obrambi »domovine socializma«. 4. julija je vodstvo KPJ sprejelo sklep o oboroženem boju proti napadalcem na SZ in mesec pozneje je prišlo do prvega resnega spopada z nemškimi okupacijskimi silami tudi na Slovenskem.

II. Nastajanje doktrine oboroženega boja v KPJ (1940-1941)

Komunistične stranke niso bile zgolj politične stranke, pač pa so v svoj program za doseg oblasti vključevale tudi nasilen (oborožen) boj proti nasprotnim družbenim razredom. V tridesetih letih beležimo v Evropi splošen porast totalitarnih sistemov fašistične provenience. Temu so se komunistične stranke zoperstavljale s politiko ljudskih front, v katerih so se povezali z ostalo levico in protitotalitarnimi silami meščanskega izvora. Opustile so jo po porazu v španski državljanski vojni in jo nadomestile z neposrednim obračanjem na delavske in kmečke množice. Tako tudi KPJ, ki pa je mogla izkazati le malo uspehov v izvajanju ljudskofrontne politike, tudi zaradi ilegale in silovitega preganjanja. Pred izbruhom svetovne vojne in ob hkratni sklenitvi pakta med Sovjetsko zvezo in Nemčijo je KPJ odklanjala vojno, saj jo je videla kot spopad

* Zaradi agresije JLA na Slovenijo nepredstavljen referat, pripravljen za znanstveno posvetovanje »Jugoslavija u drugom svjetskom ratu 1941. godine« v Beogradu 1. in 2. 7. 1991.

dveh imperializmov. Svoje poslanstvo je videla v vodenju delovnih slojev v osvobodilno vojno, posebej ker je ocenjevala, da se fašizem že ruši, saj nemško delavstvo spreminja osvajačno vojno v ljudsko revolucijo.¹ Po sklenitvi pakta med Sovjetsko zvezo in Nemčijo so se take domneve izkazale za zgrešene. KPJ je nadaljevala s protivno propagando, sodelovala v protivnojnih organizacijah in to povezovala z zahtevo za sklenitev pakta med Kraljevino Jugoslavijo in SZ. Ob tem so trdili: »Nismo nikarkršni defetisti, niti pacifisti (o tem se boste še lahko prepričali) toda nočemo, da bi naše ljudstvo pahnili v katastrofo vojnega opustošenja.«² Toda protivojna opredelitev KPJ (KPS) je bila protislovna, saj je hkrati trdila, da prav imperialistična vojna odpira »vrata svojemu nasprotju, namreč revolucionarnem izhodu«,³ za kar je KPJ vsekakor bila zainteresirana.

Peta državna konferenca oktobra 1940 je poleg modificirane politične usmeritve z iskanjem novih zvez do političnih skupin, ki bi bile pripravljene sodelovati v boju za demokratične svoboščine in v boju za neodvisnost narodov Jugoslavije ob naslonitvi na Sovjetsko zvezo⁴ posvetila mnogo pozornosti premisleku o strategiji KPJ v vojni. Na konferenci je vodilni plasti funkcionarjev postalo jasno, da najožje vodstvo KPJ že nekaj časa intenzivira delo v vojski, med oficirskim kadrom in še bolj med vojaki, vojaškimi obvezniki in mobiliziranci. Poleg tega je KPJ očitno zbirala orožje in predvsem pripravljala organizacijske linije. To delo je potekalo po »vojaški liniji«, ki je bila skrivnost tudi za večino vodilnega kadra.⁵ Kot pogloblitve naloge so izpostavili delo z vpoklicanimi rezervisti. Komunisti naj bi jih odvracali od bežanja; namesto tega naj bi jih osveščali, da bi se zavedli svoje moči in vojsko spremenili v instrument za uresničitev svojih interesov. Zato naj se z vojaštvom bore za izboljšanje razmer v vojski, za skupno služenje kadrovcem in rezervistov, za vežbanje z orožjem, za politične in nacionalne pravice, za izvolitev vojaških komitejev v enotah, hkrati pa skrbe za povezave s partijskimi forumi in seznanjanje vojakov s politično situacijo. Delo KPJ v vojski je bilo potrebno, ker so ocenjevali, da je KPJ »v fazi zbiranja revolucionarnih sil«, da je torej treba pridobiti množico v vojski.⁶ V zaključni resoluciji je – razumljivo – izostalo vsako omenjanje dela z vojaštvom. Poglavlje zaključne resolucije z značilnim naslovom *Boj proti vojni* je navajalo le splošna stališča do vojne: da je imperialistična, da si KPJ prizadeva za mir brez prisiljenosti in osvajanj tujega ozemlja, da se je treba bojevati proti vojnemu provokatorjem, ki žele potegniti narode Jugoslavije v vojno in kot zdravilo proti temu zahteva naslonitev države na Sovjetsko zvezo.⁷

Medtem se je Jugoslavija čedalje težje izogibala vojni. Ob napadu na Grčijo je že grozilo, da bo vzplamtel ves Balkan. Iz povsem drugačnih vzrokov so se vladajoči kot

¹ A. Nedog: *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941*. Ljubljana 1978, str. 202 ss.

² Josip Broz Tito: *Zbrana dela*, knjiga 5. Ljubljana 1979, str. 73 (dalje Tito, ZD 5), *Odgovor vsem vojnim hujskačem in obrekovalcem naše partije* (maj 1940).

³ Peta zemaljska konferenca KPJ. *Izvori za istoriju SKJ*, Serija A, Beograd 1985, str. 284–293, (dalje *Izvori*, 5. konferenca KPJ), Resolucija 3. konference KPS (Vinje 29. 6. 1940).

⁴ Tito, ZD 6, str. 59–60, Resolucija 5. državne konference.

⁵ *Izvori*, 5. konferenca KPJ, str. 146–156, 214.

⁶ *Prav tam*, str. 146–156, 204.

⁷ *Prav tam*, str. 235–237.

tudi komunisti vključitvi Jugoslavije v vojno želeli izogniti. Vlado je skrbela zlasti trdnost države v vojni, zato se je uklanjala večjemu pritisku Nemčije in Italije, komuniste pa to, da bi se nacionalna gibanja nekaterih narodov povezala z napadalci v želji po osvoboditvi.⁸

Ključni dokument za razumevanje vojaških priprav KPJ je študija Strategija in taktika oborožene vstaje. Izdelana je bila februarja ali marca 1941 kot osnova za predavanje Josipa Broza Tita v partijski šoli CK KPJ v Dubravi.⁹

Študija najprej pojasnjuje vlogo oborožene vstaje v marksistični teoriji. Nato na primerih pojasnjuje nujne sestavne dele: načrtnost, pripravo razreda, ki bo v vstaji sodeloval, izbiro kritične točke v dozorevanju revolucije in izbira pravega trenutka oziroma povoda, toda »partija ne sme dovoliti, da bi se vstaja začela spontano, mimo njene organizacije in njenega vodstva.«¹⁰ Nato obravnava še povezavo med splošno stavko in vstajo.

Več pozornosti je posvečeno taktičnim vprašanjem. V pouličnih bojih predlaga kot najboljšo rešitev gverilo kot gibljivo obrambo namesto barikadnega boja, množičnost in nujno ofenzivnost. Zavzema se za trden predhoden načrt vstaje in nato osrednje vodenje, za sočasnost vstaje v več središčih, zlasti pa za takojšen prenos vstaje iz mest na podeželje.

Za nas je najzanimivejše razmišljanje o ustvaritvi oborožene sile. Takoj, ko KP(J) najavi množicam oboroženo vstajo kot akcijsko geslo, mora ustanoviti bojne vojaške oddelke, »odrede«. Ti morajo biti vodeni centralno in enotno, saj je le tako omogočena uspešna mobilizacija, njihova maksimalna uporabnost ter hitra in odločna akcija. Boljši je teritorialni princip organizacije. Nato prikazuje formacijsko strukturo, sestavo štabov (komandant, politični funkcionar, več članov), poudarja pomen vojaške izobrazbe komandantov. Odrede naj bi ustanovili povsod, kjer je pobuda od spodaj, ne glede na razpoložljivo količino orožja. Odredi morajo čimprej preiti v akcijo, priprave ne zadostujejo. Kljub hitrosti pa je treba imeti načrt boja, izdelati je treba operativne načrte, ki bodo omogočili bojevanje tudi, če bi bile prekinjene zveze med osrednjim revolucionarnim štabom in odredi.

Pred pričetkom revolucije je nujna zveza z revolucionarnimi kmeti, proletariat pa mora njihovo energijo usmerjati v zmago revolucije. Vojaška oblika tega sodelovanja bi mogli biti obrambni odredi, ki bi ščitili vasi in z nizom drobnih akcij pripravljali okolico na splošno ljudsko vstajo. Praktično to pomeni, da KP(J) usklajuje priprave odredov na podeželju; na sam dan vstaje razdele orožje in obrambni odredi začno razoroževati žandarmerijo, odstranjevati organe oblasti, zasedajo pomembne strateške točke ter začno »sklicevati skupščine kmetov, na katerih se 'uzakonja' nov položaj, razglša narodna svoboda in volijo organi nove oblasti, borbeni odredi pa predstavljajo

⁸ Prim. V. Maček: Memoari. Zagreb 1992, str. 142-154; Tito, ZD 6, str. 74-78, Delavci, kmetje in meščani, vojaki, podčastniki in častniki Jugoslavije (nov. 1940).

⁹ Prim. Tito, ZD 6, str. 271, 292.

¹⁰ Tito, ZD 6, str. 149-165.

jo hkrati oborožene organe nove oblasti.«¹¹ Naloga vsakega odreda je, da vodi množico v splošno ljudsko vstajo.

Nato opozarja, da revolucija in državljanska vojna ne bosta premočrtni, da bi torej imeli le uspehe. Če sile kontrarevolucije dosežejo lokalni uspeh, se morajo odredi umakniti v težje dostopne kraje in bojevati partizanski boj, s katerim podpirajo boj na glavni fronti.

Za zaključek je Tito razglabljal še o odnosu med vojsko in ljudsko vstajo. Ugotavlja, da je za uspeh vstaje nujno pritegniti v svoje vrste vsaj del vojske – in to naj bi bilo povsem mogoče, saj glavnino vojske sestavljajo delavci in kmetje. Da pa bi vojska res prešla na stran komunistov, jo je treba nemudoma začeti pridobivati, tako vojake kot predvsem nižji oficirski kader.¹²

III. Aprilska vojna

V marcu 1941 se je jugoslovanska vlada po dolgem laviranju in omahovanju pod pritiskom Nemčije le odločila za vstop v trojni pakt, hkrati pa se je poskušala izogniti preveč konkretnim obveznostim. V zavračanju sprejema pakta so se združevale velikosrbske sile, ki jih je motila predvsem Banovina Hrvatska, proangleške sile, ki jih je motil vstop v trojni pakt in levica, ki je bila protifašistična in hkrati prepričana, da vstopa s tem Jugoslavija v vojno. Posledica je bil oficirski puč, ki pa za vlado menda sploh ni bil presenečenje.¹³

Tudi KPJ se je aktivno uprla vladi in pristopu k trojnemu paktu. Ni jasno, zakaj so komunisti tako dejavno sodelovali v demonstracijah, ki so nosile izrazito provojna gesla (Bolje rat nego pakt, bolje grob nego rob!), čeprav so še nekaj dni prej odločno nasprotovali vpletanju države v vojno, res ob nasprotovanju podpisu pakta.¹⁴ Izgleda, da je prevladal nacionalni vzgon komunistov, hkrati pa politična računica: podpreti padec osovražene vlade (»protiljudski režim Cvetković–Maček–Kulovec«) in hkrati vstopiti v legalen politični prostor s svojimi zahtevami, med katerimi je bila osrednja zahteva po »resnični ljudski vladi«.¹⁵ To pa je pomenilo zahtevo po (vsaj) udeležbi dotedaj ilegalne KPJ v oblasti. Simovićeva vlada jim tega ni dala. Računati na uspeh takšne zahteve sicer ni bilo realno, kaže pa na samozavest KPJ, ki je bila namenjena temeljito izboljšati svoj družbeni in politični položaj. Drugo gibalno komunistov je bila skrb za ohranitev državne integritete. KPJ je Jugoslavijo posvojila kot tisti okvir, v katerem bodo narodi Jugoslavije ohranili svojo neodvisnost. Njen patriotizem je bil pomembno propagandno in mobilizacijsko sredstvo za pridobivanje mladine in politično neprofiliranih ljudi, zaskrbljenih za svojo usodo v bližajočem se globalnem spopadu. Po izbruhu demonstracij in Simovićevem nastopu je vodstvo KPJ ocenilo, da bo vojna tudi za Jugoslavijo neizbežna. Ker bo to obrambna, torej pravična vojna, bodo odpor

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

¹³ V. Maček: Memoari, str. 142–154.

¹⁴ Prim. Tito, ZD 6, str. 178–181, Proti kapitulaciji – za pakt o vzajemni pomoči s Sovjetsko zvezo (le-tak, sreda marca 1941).

¹⁵ Prav tam, str. 181.

podprli in ga je zato treba pripraviti. Vsi komunisti morajo v vojsko in tam spodbujati odpor.¹⁶ Posebnega emisarja so poslali v pregled partijskih organizacij na osrednjem obrambnem področju od Bosne do Kosova.¹⁷

Kratkotrajna aprilaska vojna je pomenila polom ne le armade, tamveč tudi pričakovani KPJ, da se bo skozi obrambo države legalizirala kot pomembna politična sila. Uradna državna retorika je poudarjala veliko moč armade, ki pa se je v nekaj dneh povsem sesula, saj na vojno ni bila pripravljena niti materialno, niti psihološko. Izgleda, da so komunisti – kljub svojemu zelo kritičnemu stališču do sposobnosti vojske¹⁸ – pričakovali veliko daljši odpor vsaj v osrednjem območju.¹⁹ K temu naj bi s svojim delovanjem med mobiliziranci in prostovoljci pripomogli tudi člani KPJ, ki so bili zdaj obvezani vstopiti v vojaške enote. Ker mnogih komunistov vojnih obveznikov oblasti niso vpoklicale, so te usmerili med prostovoljce, enako svoj podmladek.

Na Slovenskem so prostovoljce začele organizirati različne politične sile. Med njimi so bili tudi komunisti. V letaku takoj po napadu je CK KPS pozival vse nemobilizirane, da vstopijo v »prostovoljne ljudske bataljone narodne obrambe«. Ni znano, ali in za kakšno formacijo gre (morda paravojaška državna organizacija Narodna odbrana?), saj se pozneje več ne javlja.²⁰ Hkrati so komunisti vzpostavili stike z najvišjim poveljnikom v Ljubljani, od katerega so hoteli doseči, da bi jim omogočil dostop v javnost (radijski nastop) in razdelil orožje. General Lavadinović se je izgovoril na svojo nepristojnost v obeh točkah.²¹ Akcija je potekala dalje brez vojaškega blagoslova. Še istega večera je odšla v Novo mesto prva zbrana enota, pretežno študentje Slovenskega kluba. Iniciativni odbor Primorskih Slovencev in Hrvatov je ustanovil Soško legijo, katere glavnina je bila 8. aprila že v Novem mestu. Akademsko legijo so ustanovili študentje nacionalisti in zbrali kar 700 pripadnikov. Iz Ptuja je prišlo v Novo mesto okoli 390 prostovoljcev pod poveljstvom Jožeta Lacka. Okoli 100 gorenjskih prostovoljcev je pod vodstvom komunista Jožeta Gregorčiča sodelovalo v boju pri Martuljku, okoli 300 iz Kranja pa jih je odšlo v Novo mesto. Tam je bilo 9. aprila kar 3000 prostovoljcev, naslednji dan so jim vojaške oblasti ukazale, da gredo v Karlovac, študentje pa v Zagreb, kjer jih je dohitela proglasitev Nezavisne države Hrvatske in nemška vojska. V vseh dneh vojne vojaško poveljstvo ni pokazalo večje skrbi zanje. Dobili niso ne orožja ne vojaške opreme, še več, vojaške oblasti so bile mnenja, da so nepo-

¹⁶ Arhiv Republike Slovenije, referat družbenopolitičnih organizacij, spominsko gradivo, fasc. 5, Zapisnik pogovora z M. Marinkom in L. Leskoškom, 1951 (dalje ARS-DPO, SG). Leskoškov podatek, da je večkrat poslal ženo prosit, da ga vpokličejo, postane s tem razumljiv.

¹⁷ Tito, ZD 6, str. 210, 293. Hkrati jih je KI že opozarjala, da naj bodo zadržani, da ne bi izzvali oboženih spopadov z oblastmi. Prav tam, str. 211, brzojavka KI (Dimitrov) – J. Broz – Tito 29. 3. 1941.

¹⁸ Prim. Tito, ZD 6, str. 81–83, O razmerah v jugoslovanski vojski.

¹⁹ Na to kaže tudi selitev glavnine vodstva KPS še 10. aprila proti Hrvatski, kjer naj bi ostali v stiku z glavnino vojske. Prim: V. Stopar: Člani CK med prostovoljci, Ljubljana v ilegali, I. Država v državi. Ljubljana 1960, str. 197–200.

²⁰ Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, rokopisni oddelek, P II 2566, Delavci, kmetje, meščani, vojaki, podoficirji in oficirji! Slovenci in Slovenke! 6. aprila 1941; M. Luštek: Priprave Komunističke partije Slovenije za odbrano zemlje i dobrovoljci u aprilskom ratu 1941. godine. Vojnoistorijski glasnik, Beograd, XVIII, 1967, št. 1, str. 45.

²¹ A. Bebler: Prvo partizansko leto, Ljubljana v ilegali, II, str. 97–99.

trebni. Tako se je aprilska vojna za večino spremenila v kratko avanturo do Karlovca ali Zagreba, ki pa se je mogla hitro spremeniti v tragedijo, ko so jih po obmejnih krajih lovili oddelki novonastajajoče NDH.²²

Na skupnem sestanku CK KPJ in CK KP Hrvatske 10. aprila so ocenili, da so precejšnje obrambno sposobnost jugoslovanske vojske. Kljub temu naj bi komunisti nadaljevali z odporom; v ta namen so ustanovili vojaški komite z generalnim sekretarjem KPJ kot vodilnim človekom. Take komiteje naj bi ustanovili tudi na nižjih ravneh. V letaku, ki je povzel sklepe posvetovanja, je CK KPJ zatrdil: »Komunisti in ves delavski razred bodo vztrajali v prvih vrstah ljudskega boja proti osvajalcem do končne zmage. Vaš duh naj ne klone ... zakaj iz tega krvavega imperialističnega pokola se bo rodil nov svet: za vse večne čase bodo izkoreninjene imperialistične vojne in nacionalno zaslužjevanje.«²³ Aluzija na socialistični družbeni red je še dovolj jasna, da moramo zaslutiti strateški domet njihovega boja proti napadalcem.

IV. Vstaja

Prve dni maja 1941 je bilo v Zagrebu ponovno posvetovanje vodilnega kadra KPJ. Med tem Kraljevine Jugoslavije ni bilo več. Državno ozemlje je bilo razdeljeno v nad deset delov z različnimi pravnimi statusi, od »neodvisne« države do anektiranih območij. Nič čudnega torej, če so se komunisti z uspešno ohranjeno organizacijsko enotnostjo KPJ videli kot edino integrativno vez Jugoslavije, čeprav je begunska vlada še predstavljala njen mednarodnopravni obstoj. Na posvetovanju so se zedinili, da nastopa ob izkazani nesposobnosti vodilnih elit odločilni trenutek za zamenjavo vodilne vloge v družbi. Boj proti okupatorjem je tako postal boj za ljudsko in socialno osvoboditev. Za to bo potreben oborožen boj v obliki ljudske vstaje, v obliki ljudskoosvobodilne vstaje na najširših osnovah, vodila ga bo KPJ. Sodelovale bodo lahko le tiste meščanske sile, ki bodo voljne »boriti se pod vodstvom KP proti okupatorjem in proti vsem, kar je prineslo jugoslovanskim narodom sedanje trpljenje in zlo.« Vendar pa posvetovanje ni dalo napotkov za oborožen boj v bližnji bodočnosti, pač pa je zahtevalo tovrstne politične in organizacijske priprave.²⁴ Kdaj je vrh KPJ začel vezati začetek vstaje na vključitev Sovjetske zveze v vojno, ni znano.²⁵

Slovenskim komunistom je posvetovanje naložilo – poleg za vse obveznih nalog –, da se bore proti okupatorjem in notranjim sovražnikom, ki sodelujejo z okupatorji in angleškimi imperialisti.²⁶ Akcija KPS je nato šla v dveh smereh, ki pa še nista bili or-

²² M. Luštek, v op. 20 nav. d., str. 46–51; isti: Od petindvajsetega marca do prihoda okupatorjev, Ljubljana v ilegali, I, str.175–183; J. Vipotnik: Prostovoljci, prav tam, str. 184–195.

²³ Tito, ZD 6, str. 187, Narodi Jugoslavije!

²⁴ Izvori za istoriju SKJ, Serija A, Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941–1945). Beograd 1985, knjiga 1, (dalje Izvori, DCO 1), dok. 6, Savjetovanje KPJ. Glej tudi dok. 4, J. Broz–Tito – IK KI, k. maja 1941.

²⁵ Izvori, DCO 1, dok. 28, J. Kopinić – J. Broz–Tito 25.7. 1941. Pravi »da si ti več ranije javio Djedi, da čete u slučaju napada na Savez podiči oružani ustanak.« Tak dogovor posredno potrjuje tudi Kardeljevo ravnanje v Ljubljani takoj po napadu na SZ 22.6. 1941. Glej tudi ARS–DPO, SG, fasc. 5, Zapisnik razgovora z M. Marinkom 8.11. 1951.

²⁶ Glej op. 24.

ganizacijsko povezani. Na politični ravni so utrjevali še rahlo Protiimperialistično fronto²⁷ kot formacijo zbiranja političnih sodelavcev in množic sploh, na drugi strani pa so organizacijsko pripravljali oboroženo vstajo. V tej smeri je bilo najpomembnejše posvetovanje okrožnih vodstev KPS 1. in 2. junija 1941 v Ljubljani, na katerem so podrobneje določili naloge posameznih okrožnih komitejev KPS za zbiranje orožja, ustanavljanje vojnih komitejev, izbiro ljudi, oskrbnih točk. Enake naloge so v prvi polovici junija Bebler, Marinko in drugi prenašali tudi na tista okrožja, ki na sestanku niso bila zastopana.²⁸

V Protiimperialistični fronti so obravnavali vprašanje oboroženega boja za osvoboditev že na ustanovni seji 26. aprila in se načelno zedinili zanj (geslo zbirajmo orožje); podprli so ga zlasti Sokoli. Nato se provizorično vodstvo dolgo ni sestalo, vendar pa so potekala najbrž ožja posvetovanja. Maja je začelo izhajati glasilo Protiimperialistične fronte Slovenski poročevalec, v katerem pa še ni bilo nobenih pozivov na oboroženi boj; prvi so se pojavili po Stalinovem govoru 3. julija.²⁹ 15. junija so se končno sestali zastopniki skupin. O oboroženem boju so bili zelo polemični in KPS jih je le s težavo prepričala o nujnosti le-tega. Zedinili so se o potrebi osvobodilnega boja, vendar pa ne določno o oboroženem boju, čeprav so ga cilji skoraj nujno predpostavljali.³⁰

Priprave očitno še niso bile zaključene, ko se je z napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo svetovna vojaška in politična situacija povsem spremenila. Že postavljeno organizacijo je bilo treba pospešeno pognati v tek.³¹ Predvsem zato, ker je Sovjetska zveza sama in preko KI naslovila na komunistične partije zahtevo po pomoči napadeni državi. 22. junija je KI zahtevala takojšnje vojaške ukrepe v pomoč napadeni SZ. Narodom Jugoslavije naj bi bila s tem dana možnost vsestranskega osvobodilnega boja proti nemškim zavojevalcem.³² 1. julija je bila KI še jasnejša: »Napočil je čas, ko so komunisti dolžni dvigniti ljudstvo v odkrit boj proti okupatorjem. Organizirajte v tem trenutku partizanske oddelke in podžgite v okupatorjevem zaledju partizansko vojno!«³³ Stalinov radijski govor 3. julija z dramatičnim pozivom k obrambi Sovjetske zveze, k »sveti domovinski vojni«, je odpravil vsak dvom ali takojšnja vstaja ali ne. Komuniste v zasedenih deželah, torej tudi v Jugoslaviji in Sloveniji, je posebej zadeva-

²⁷ Prim. F. Škerl: Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja. Zgodovinski časopis V, 1951, št. 1–4 (dalje F. Škerl, Politični tokovi); B. Godeša: Priprave na revolucijo ali NOB?. Slovenski upor 1941; Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja, Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. 1991 v Ljubljani, Ljubljana 1991.

²⁸ A. Bebler: Prvo partizansko leto, Ljubljana v ilegali, II, str. 100–101; isti: Čez drn in strn, Koper 1981, str. 85–87; M. Marinko: Moji spomini. Ljubljana 1974, str. 246–251; ARS–DPO, SG, fasc. 5, zapisnik razgovora z dr. A. Beblerjem, 1951, zapisnik razgovora z M. Marinkom, 1951.

²⁹ Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino (dalje AINZ), partizanski tisk, S6, Slovenski poročevalec (dalje SP) II, 4.7. 1941, št. 7, Zgodovinski govor J.V. Stalina; 11.7. 1941, št. 8, Globok odmev Stalinovega govora, K dejanjem!, V globokem nemškem zaledju.

³⁰ SP II, 22.6. 1941, št. 4, Gesla našega osvobodilnega boja.

³¹ CK KP Hrvatske je konec julija ocenjeval, da je pred napadom na SZ »vojna linija« delala prepočasi, napad na SZ pa jih je našel nepripravljene. Glej Izvori, DCO 1, dok. 42, CK KPH – CK KPJ, k. 7. 1941; dok. 46, E. Kardelj – J. Broz–Tito, 2.8. 1941.

³² Izvori, DCO 1, dok. 11.

³³ Izvori, DCO 1, dok. 13.

la misel o organiziranju odpora v zaledju. Tam naj bi izvajali sabotažne akcije in organizirali partizanske oddelke, ki bi napadalcu onemogočili logistično podporo.³⁴ Po teh pozivih se je CK KPJ takoj odzval. Na osnovi Stalinovega poziva je 27. junija ustanovil Glavni štab, ki so ga sestavljali njegovi vodilni funkcionarji. Še hitrejši je bil slovenski CK. Že 22. junija je ustanovil Vrhovno poveljstvo, ki so ga sestavljali trije vodilni funkcionarji, med njimi sekretar CK KPS. Nekaj pozneje je bil razširjen s pokrajinskimi organizatorji vojaških enot, prej povečini člani Vojaške komisije in Vojaškega komiteja CK KPS, najverjetneje 16. julija pa še z dvema predstavnikoma najpomembnejših političnih skupin v Osvobodilni fronti.³⁵ Šele nato je začel snovati enote. Vrhovno poveljstvo je bilo predvsem vojaško-politični vodstveni organ in ne štab.

V. Organizacijski model

Prvi in najzgodnejši organizacijski model partizanske vojske na Slovenskem (in v Jugoslaviji sploh) je razviden iz Partizanskega zakona iz prve polovice julija 1941. Stavila sta ga vodilna vojaška voditelja Bebler in Leskošek ob Kardeljevem sodelovanju. Urejal je vprašanje pripadnikov enot, njihove dožnosti in pravice, prisego in zunanje znake, poveljevanje in organizacijsko strukturo.

Osnovna vojaška formacija je bila po tem pravilniku četa, iz čet je bil sestavljen bataljon; bataljoni naj bi se združevali v brigade.³⁶

Pripadniki partizanskih enot so bili neplačani prostovoljci, v enotah so bili obvezani ostati do »popolne zmage osvobodilne borbe slovenskega naroda«. Vanje je lahko vstopil vsak, ne glede na politično ali religiozno prepričanje, na nacionalnost, moral pa je sprejemati osnovna določila partizanstva, biti moralno neomadežavan in potrjen po »partizanski naborni komisiji«. Njegova osnovna naloga je bila zavestna disciplina v boju.³⁷

Prisegali so narodu in sobojevnikom, v prisegi se je omenjala Rdeča armada, formacija pa se je imenovala »osvobodilna ljudska armada slovenskega naroda«. Partizanski zastavi sta bili kar dve: rdeča in slovenska z znaki in emblemi enot in geslom

³⁴ SP II, 4.7. 1941, št. 7, Zgodovinski govor J. V. Stalina; J. V. Stalin: O veliki domovinski vojni. Ljubljana 1946; prim. D. Biber: Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. Borec XLIII, 1991, št. 1–2–3, str. 78.

³⁵ Nastanek Vrhovnega poveljstva je zelo nejasen in temelji na spominskem gradivu. Glede na splošen potek in izjave je najverjetnejše tristopenjsko nastajanje poveljstva. Postavlja se vprašanje, ali se je že spčetka tako imenovalo, saj bi to pomenilo, da je bila vojaška organizacija zamišljena že pred Partizanskim zakonom. Možno je, da so splošen izraz vojaški oddelek prevajali kot četa; v tem primeru bi to bil besedni ekvivalent za srbohrvaški izraz odred. Prvič je Vrhovno poveljstvo nastopilo javno v SP sredi avgusta (Komunike poveljstva slovenskih partizanskih čet).

³⁶ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 1 (dalje Zbornik VI/1) dok. 5.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Takega naziva pozneje več ne zasledimo. Ljudska (v srbohrvaški partijski terminologiji narodna) se je začelo prevajati z narodna, namesto izraza armada pa so uporabljali domač izraz vojska, vendar šele konec 1942.

Za svobodo!, ki je bilo tudi odzdrav na partizanski pozdrav s stisnjeno pestjo ob pokrivalu in vzklikom V boj!³⁹

Poveljevanje je temeljilo na položajni subordinaciji (činov partizanska vojska ni predvidevala!), ki pa jo je zapletalo dvopoveljevanje poveljnika s političnim komisarjem, ki je skrbel za politično delo in vzgojo partizanov. Politični komisar je bil soodgovoren za pripravo, ne pa za neposredno izvedbo vojaških akcij.⁴⁰ Poveljnika je postavljalo nadrejeno poveljstvo, na višjih ravneh, zlasti politične komisarije, pa vrhovno poveljstvo. Le na najnižji ravni, v vodih, so partizani poveljnika lahko volili sami, kar je pomemben demokratični element; drugi tovrsten element je določilo, da so vsakemu partizanu dosegljiva vsa poveljniška mesta.⁴¹ Najbolj vpadljiva je vsaka odsotnost elementov vojaške tradicije, tako dotedanje jugoslovanske vojske kot tudi slovenske (Maistrove) iz let 1918–1919. Pač pa je mogoče najti vzporednice s Strategijo in taktiko oborožene vstaje⁴² in organizacijo internacionalnih brigad v Španiji.

Na prvem znanem posvetovanju Vrhovnega poveljstva 16. julija so že izdelali konkreten načrt za izvedbo vstaje.⁴³ Ta naj bi se začela 20. julija istočasno v več žariščih, predvsem na nemškem okupacijskem območju, kjer je bilo nasilje nad prebivalstvom izredno ostro, KPS pa močnejša. Sklepe so nato pokrajinski organizatorji prenesli na okrožne ravni, na Gorenjskem npr. na sestankih 17. in 20. julija, na Štajerskem 20. julija. Na Gorenjskem so tudi določili, da bodo organizirano začeli akcije v noči 27./28. julij.

Prve uporniške skupine so začele nastajati konec junija z vpoklicii članov KPS in begom le teh pred grozečo aretacijo v manj izpostavljene kraje, zlasti okolico Celja, Maribora, Trbovelj, Jesenic, Kranja, Kamnika, Ljubljane. Vseh skupin niso sestavljali zgolj komunisti ali sploh ne. Toda večino v partizansko vojsko organiziranih skupin so le sestavljali ali vsaj vodili ljudje iz komunističnega kroga. Po formuliranju organizacijske sheme in sklepu o vstaji so začeli partijski organizatorji ustanavljati čete. Na Gorenjskem so načrtovali v vsakem od treh okrožij en bataljon. Prvo četo so ustanovili 24. julija (Rašiško), nato še dve v kamniškem okrožju, kjer so 17. avgusta ustanovili tudi Kamniški bataljon s štirimi četami. Kranjsko okrožje je ustanovilo tri čete in 4. avgusta Storžiški bataljon, jeseniško pa dve četi in 5. avgusta bataljon »Ivana Cankar-

³⁹ Dvojnost zastav je razvidna tudi iz septembrske podelitve zastav Kamniškemu bataljonu. Delegacija IO OF je podelila slovensko, delegacija CK KPS pa rdečo zastavo. Glej SP II, 1.10. 1941, št. 19, Odlikovanje kamniškega bataljona.

Znake in zastave je Glavno poveljstvo spremenilo sredi oktobra 1941, tako da je uvedlo kot edino zastavo slovensko z »antifašistično rdečo peterokrako zvezdo«, znak na pokrivalu trobojnica z enako zvezdo, pozdrav pa pest desne roke, dvignjene k robu pokrivala. Glej SP II, 17.10. 1941, št. 21, Odredba poveljstva slovenskih partizanskih čet o zastavi, znakih in pozdravu slovenskih partizanov. Te spremembe so bile v skladu z odredbo Vrhovnega štaba NOPOJ. Glej Izvori, DCO 2, dok. 14.

⁴⁰ Prim. AINZ, part. tisk, S14, Slovenski partizan (dalje Slovenski partizan), oktober 1941, Komandir in komisar. Tam označuje pisec komandirja za glavo čete, komisarja pa za dušo.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Glej op. 9, 10. Leskošek je bil slušatelj partijske šole pri CK KPJ in je moral to predavanje poznati. Prim. Tito, ZD 6, str. 271.

⁴³ Spočetka se je del vodstva KPS (Marinko, Leskošek) oboroženi vstaji upiral, izvajali naj bi le sabotaže. Glej Izvori, DCO 1, dok. 46, E. Kardelj – J. Broz–Tito 2.8. 1941. Poučen je tudi del poročila, ki se nanaša na oboroženo vstajo na Hrvaškem.

ja«. Skupaj je bilo v vseh treh bataljonih 288 borcev.⁴⁴ Na Štajerskem čete niso nastajale tako pravilno. Od 20. julija do 1. avgusta so ustanovili štiri čete in eno skupino z okoli 160 borci.⁴⁵

V Ljubljanski pokrajini so ustanovili od 22. julija do srede avgusta le štiri čete.⁴⁶

To je torej bil realen okvir, ki ga je dal prvi napor organizatorjev vojske za nadaljnje ukrepe. Takoj je opazno veliko nesorazmerje med posameznimi pokrajinami, ki pa je bilo že začetno, glede na dosegljivo mobilizacijsko bazo. Njihov bojni doseg se je hitro pokazal v bojih avgusta in septembra 1941, ko so okupacijske policijske sile uspele nevtralizirati (ne uničiti) večino enot.⁴⁷

Predhodna zasnova oboroženega boja in izdelanost koncepta je omogočila, da je povsem izpadla potreba po pritegnitvi oficirjev kot vojaških strokovnjakov v snovanje nove oborožene sile. Tiste redke med oficirji in podoficirji, ki so jih pritegnili neposredno komunisti, so uporabili izključno za operativno vodenje enot.⁴⁸

Večje število oficirjev se je zbralo v Ljubljanski pokrajini, saj jih italijanski okupator ni poslal v vojno ujetništvo. Oficirji po svoji obliki nikakor niso bili politična skupina. Nasprotno, ker je bila v vojski do kapitulacije zaukazana apolitičnost (nepripadanje političnim strankam), lahko upravičeno domnevamo, da se v političnih zadevah niso kdo ve kako znašli. Njihova prevladujoča misel je bila zavezanost prisegi in s tem zvestoba kralju in vladi v tujini. Toda hkrati se jih je dobršen del hotel boriti proti vojskam, ki so se jim morali vdati.⁴⁹ Začetki vključevanja bivših oficirjev so bili predvsem politični, saj so sprva sodelovali predvsem v političnih diskusijah o svetovnem položaju. Po pogovoru s Kidričem, vsekakor že po napadu na SZ, je polkovnik Avšič začel pridobivati oficirje za Osvobodilno fronto. Temeljna ločnica pri tem je bilo vprašanje takojšnja oborožena vstaja da ali ne.⁵⁰ Šele oktobra 1941 je bila organizacija oficirjev trdna in je štela 84 oficirjev in podoficirjev. Vodstvo OF je z njimi predvsem politično delalo, politično vzgojo je vodil Boris Ziherl. Septembra 1941 so oficirji imeli prvo zasedanje svoje organizacije, na katerem so izvolili vodilni odbor. Mnogi oficirji so tedaj bili pripravljeni takoj preiti v partizane. Pri njihovem vključevanju je Glavno poveljstvo zastopalo stališče, »da se mora ... vsak aktivni oficir šele izkazati, preden postane komandant.«⁵¹

⁴⁴ I. Križnar: Vstaja in začetki NOB na Gorenjskem. Borec 1971, št. 6–7, str. 410–420; isti: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VII, 1966, št. 1–2, str. 318–327.

⁴⁵ I. Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VII, 1966, št. 1–2, str. 327–335.

⁴⁶ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945, 3. izd. Ljubljana 1978, str. 119–123.

⁴⁷ Prav tam, str. 133–135, 136–140, 142–150.

⁴⁸ V poročilu CK KPS je mogoče najti podatek, da so pri načrtovanju operacij sodelovali tudi oficirji, vendar pa ni mogoče tega potrditi z navedbo konkretne osebe. Glej Izvori, DCO 1, dok. 46.

⁴⁹ Prim. SP II, 30.12. 1941, št. 32, Nekoliko spominskih besed poročniku Ljubi Šercerju.

⁵⁰ J. Avšič: Iz spominov na 1941. leto, Ljubljana v ilegali, II, str. 412–414.

⁵¹ Prav tam, str. 415–416, 420; SP II, 30.12. 1941, št. 32, Nekoliko spominskih besed poročniku Ljubi Šercerju.

VI. Prilagoditev

Po prvih tednih oborožene vstaje, ki je le ponekod dobila obliko vstaje, je vodstvo sumiralo izkušnje in jih posredovalo dalje. Kljub temu, da so vključevanja borcev potekala predvsem preko osebnih poznavanj vsakega posameznika, si je vodstvo prizadevalo skozi svoj tisk spodbuditi množičnost partizanstva. Prvi pozivi so prišli konec avgusta in v začetku septembra. Potem, ko je objavilo prve uspehe, je vodstvo zavračalo dva pomisleka - da partizanstvo ne bo moglo obstati in da napadi na okupatorje prinašajo le povode za okupatorjev teror.⁵² V nasprotju s tem so propagirali neomejeno radikalno akcijo na vsem ozemlju. »Ves slovenski teritorij mora postati eno samo bojišče, na katerem se bije boj od vasi do vasi, od hiše do hiše.«⁵³ Prva resna analiza partizanstva na Slovenskem je nastala že avgusta.⁵⁴ Poudarja predvsem odpravo defenzivnosti enot, boljše razumevanje gverilske taktike in vključevanje čimvečjega števila novih borcev. Septembrska Kardeljeva analiza je le natančnejša razdelava njegovega prvega članka iz avgusta 1941. Še vedno je poudarek na ofenzivnosti, pridobivanju novih borcev in širitvi akcij na italijansko okupacijsko območje.⁵⁵ Nov element je zahteva po vzpostavljanju dopolnilne formacije, »vaške zaščite«, ki naj bi predvsem ščitila naselja pred nasiljem okupatorja in ovaduštvom.⁵⁶ Vse to so bila predvsem navodila za člane KPS, torej tiste, na katerih je stala vsa organizacija oboroženega odpora, tega pa so imeli za najpomembnejšo partijsko nalogo.

Res je nato IO OF sredi oktobra ustanovil Narodno zaščito, vojaško organizacijo v okviru OF (poveljnike so imenovali odbori OF) in pod poveljstvom Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Kot njena naloga je bila definirana obramba prebivalstva pred nasiljem okupatorjev.⁵⁷

Že med prvo daljšo odsotnostjo dela vodstva narodnoosvobodilnega gibanja, ki je krenilo na jug v Stolice, je Boris Kidrič objavil analizo pomena slovenskega partizanstva. Najprej je ugotovil pomen dejstva, da se je s partizanstvom sprostila velika borbena energija, postavljal je praktični pomen, kar naj bi bila škoda povzročena okupatorju, in pomen v perspektivi, ko bodo oblast prevzele le v boju ojeklenele čete, v tem, da čete sestavljajo predvsem ljudske sile, pa naj bi bil socialni pomen slovenskega partizanstva.⁵⁸

»Partizanski oddelki zato niso samo vojska z izključno vojaškimi nalogami, temveč so tudi nosilci in propagatorji narodne zavesti in ideje narodne osvoboditve,« je zatr-

⁵² SP II, 23.8. 1941, št. 14, Ognjeni krst slovenskih partizanov; SP II, 6.9. 1941, št. 16, V partizane.

⁵³ Zbornik VI/1, dok. 17, (E. Kardelj) Za osvobodilno fronto slovenskega naroda, Delo, št. 2, konec avgusta 1941.

⁵⁴ Prav tam, dok. 17, Za večji razmah partizanstva, Delo, št. 2, konec avgusta 1941.

⁵⁵ Zbornik VI/1, dok. 22, 23, (E. Kardelj) V partizane, Iz obrambe v napad, Delo, št. 3, september 1941.

⁵⁶ Prav tam, dok. 22, 24, (E. Kardelj) V partizane, Organizirajmo vaško zaščito. Pripomniti je treba, da je bila vaška zaščita predvidena v Titovi predvojni Strategiji in taktiki oborožene vstaje kot organizacija za pritegnitev kmečkih množic v revolucijo. Glej str. 111-112.

⁵⁷ SP II, 17.10. 1941, Sklep vodstva Osvobodilne fronte slovenskega naroda o ustanovitvi Narodne zaščite.

⁵⁸ Zbornik VI/1, dok. 36, Pomen slovenskega partizanstva, SP II, 1.10. 1941, št. 19.

dil uvodničar v prvi številki Slovenskega partizana oktobra 1941.⁵⁹ Prve tri mesece bojev je vodstvo ocenjevalo, da se partizanstvo ustrezno krepi, da raste izkušnost borcev in njihovi uspehi. Poudarilo je neustreznost okupatorjevih odgovorov na partizanski boj, predvsem pa pomanjkljivo disciplino partizanskih enot. Četam je postavilo dve nalogi, da uničujejo ceste, ki koristijo sovražniku, in da nastopajo kot slovenska vojaška oblast.⁶⁰

VII. Nacionalna armada?

Spočetka je mogoče najti le malo stičnih točk med politično in vojaško organizacijo odpora. Gotovo je, da so bili učinki širjenja organizacije in vpliva OF opazni tudi na vojaškem področju, v pritoku borcev, v oskrbi in podpori ljudi. Toda nerazčiščena razmerja so po napadu na SZ spodbudile diskusije o izvajanju oboroženega boja. Najbolj nasprotujoči so bili krščanski socialisti, tudi pod vplivom napak na terenu (na Jesenicah), vendar je njihov zastopnik Fajfar nasprotovanje pomiril. Vpliva protinemskega sporazuma med Veliko Britanijo in SZ ne gre podcenjevati, težko pa ga je točneje oceniti. Nerazčiščeni odnosi med IOOF in partizanskimi enotami so povzročile celo zahtevo po reviziji medskupinskih razmerij.⁶¹ Vendar pa se je vodstvo OF, ki je šele na 2. seji plenuma OF 28. julija imenovalo tudi operativno vodstvo, Izvršni odbor, strinjalo s takojšnjim oboroženim bojem, ki se je sicer že pričel.⁶² Vse Slovence je pozvalo v takojšen oborožen boj na strani Sovjetske zveze, Velike Britanije in zaslužnjeh narodov Evrope.⁶³ V povezavi z novicami o prehodu sovjetske armade v protinapad in lastnim hitrim razvojem je vodstvo OF že začelo poudarjati svojo nacionalno reprezentativnost,⁶⁴ ki je kulminirala na naslednjem zasedanju vrhovnega plenuma poldrugi mesec kasneje. Vrhovni plenum OF se je namreč 16. septembra razglasil za Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki »edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju.«⁶⁵ Kot tak je razpolagal tudi z oboroženimi formacijami partizanov. Nujna ureditev vojaškega vprašanja je narekovala zelo določen sklep, namreč odlok o vključitvi »slovenskega vojaškega zbora«, ki ga tvorijo vse partizanske čete, v Narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije pod vrhovnim poveljstvom Glavnega štaba NOPOJ.⁶⁶ Odlok je sankcioniral obstoječe stanje, saj je CK KPS že prej izvajal ukaze in poročal CK KPJ o razvoju partizanskih formacij. Na drugi strani pa je z odlokom bilo pripoznano vrhovno poveljstvo nad

⁵⁹ Slovenski partizan, (Organ poveljstva slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet), oktober 1941, Partizani – jeklena pest slovenskega naroda.

⁶⁰ Slovenski partizan, oktober 1941, Izkušnje dosedanjih bojev slovenskih partizanskih čet.

⁶¹ E. Škerl, Politični tokovi, str. 45. V začetku avgusta je Kardelj Glavno poveljstvo prvič opredelil kot skupen organ (torej organ OF). Glej Izvori, DCO 1, dok. 46.

⁶² M. Marinko je po vojni zatrdil, da bi »zaveznike« postavili pred izvršeno dejstvo, če ne bi hoteli v oboroženi boj. Glej ARS–DPO, SG, šk. 5, zapisnik razgovora z M. Marinkom 8.11. 1951.

⁶³ SP II, 2.8. 1941, št. 10, Slovenskemu narodu!

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ SP II, 20.9. 1941, št. 18, Vsem Slovencem v vednost in ravnanje!, Proglas Slovenskega narodnega osvobodilnega odbora.

⁶⁶ Prav tam, Odlok SNOO o vključitvi slovenskih partizanskih čet v Narodno-osvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije.

edino oboroženo silo faktorju izven slovenskega naroda. Bili so – vsaj na vojaškem področju, v nasprotju s trditvami, da pomenijo ti ukrepi »prvi korak k upostavitvi slovenske narodne suverenosti ...«,⁶⁷ ne glede na to, koliko so ustrezali dejanskim razmeram. KPS je torej dosegla, da je poveljstvo nad nacionalno vojaško silo tudi legalno prešlo nanjo, saj je Glavni (od septembra Vrhovni) štab NOPOJ predstavljal v Sloveniji njegov edini prisoten član Kardelj. Ko iščemo vzroke za tak sklep, jih lahko najdemo predvsem v že nastali razliki v organizacijskih modelih odporniškega gibanja v Sloveniji in izven nje, porodila pa ga je razlika med sprejemanjem odločitev znotraj KPJ (hierarhični centralizem) in OF (kjer so bile nujne nekatere oblike tudi formalne demokracije). Hkrati ne gre zanikati prizadevanja vodstva KPS, da bi formuliralo slovenske nacionalne zahteve, saj so na tem gradili že pred vojno, in je bil glavna, če že ne edina združevalna točka OF prav nacionalni moment, skrb za nacionalno ohranitev in preživetje.⁶⁸

Ker je Glavni štab NOPOJ že v začetku avgusta objavil svoj sklep o nujni podreditvi vseh partizanskih enot na vsem območju KPJ,⁶⁹ je bilo to za slovenske komuniste obveza, ki se ji niso niti želeli niti mogli izogniti.

Na posvetovanju partizanskih poveljstev v Stolicah (povezanem s sejo CK KPJ) slovenska partizanska akcija ni požela odobravanja. Ocenjena je bila kot neuspešna v vključevanju ljudstva v oboroženi boj. Izganjanje je ustvarilo pogoje in bi moralo biti povod za splošno ljudsko vstajo.⁷⁰ Z gledišča Srbije in Srbov v NDH je bila ocena neuspešnosti slovenskega partizanstva ustrezna, mnogo bolj usodno in tudi napačno pa je bilo pričakovanje, da bo izganjano prebivalstvo prešlo v splošen upor. Usodno v toliko, ker je postalo prav spodbujanje k vstaji ljudstva gibalno, ki se jih je (prizadeto) slovensko vodstvo oprjelo, to stremljenje pa je dalo protislovne rezultate. Prva taka akcija je bila operacija Glavnega poveljstva v Posavju oktobra 1941 in druga načrtovana ljudska vstaja decembra 1941 v treh središčih, v Revirjih, na obrobju Ljubljane in na Gorenjskem, pri čemer pa je dejanske rezultate dala le zadnja.⁷¹ Zgodnji sneg je skoraj ustavil partizanske akcije. Tako tudi nov taktični koncept boja (določitev operativnih območij s koncentracijo več enot za usklajeno akcijo, zasedba ožjih ozemelj) ni mogel biti preizkušen.⁷² Načrt, ki je bil prvenstveno motiviran z željo po »osvoboženem ozemlju«, je enako pogojevala skrb za prezimovanje partizanskih enot. Vodstvo je ponudilo le eno resno možnost, da enote namreč prezimijo v vaseh, ki pa morajo zato biti varne.⁷³

⁶⁷ Prav tam, Pomen osnovanja SNOO in njihovih ukrepov.

⁶⁸ Prim. E. Kocbek: Pred viharjem. Ljubljana 1984, str. 170.

⁶⁹ Izvori, DCO 1, dok. 51, Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, Bilten GŠ NOPOJ, št. 1. V Sloveniji je članek objavil Slovenski partizan oktobra 1941 (Naloge narodnoosvobodilnih partizanskih oddelkov).

⁷⁰ Izvori, DCO 2, dok. 13, Savjetovanje zastupnika štabova i komandi narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, Bilten VŠ NOPOJ, št. 7–8.

⁷¹ Prim.: T. Ferenc: Množična vstaja na Gorenjskem decembra 1941. Borec XXV, 1971, št. 12; I. Jan: Dražgoška bitka. Ljubljana 1971; D. Guštin: Rast in razvoj slovenskih partizanskih enot v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev. Ljubljana 1986 (mag. naloga, rkp.), str. 1–41.

⁷² Izvori, DCO 2, dok. 51, F Leskošek – CK KPJ, k. 11. 1941.

⁷³ Slovenski partizan, oktober 1941, Kako bomo prezimovali?

VIII. Razcep

KPJ je s takojšnjo ustanovitvijo učinkovitih oboroženih sil pridobila veliko prednost pred svojimi političnimi nasprotniki znotraj slovenskega naroda. Slovenska ljudska stranka in ostale grupacije so sicer že zelo zgodaj ustanovile zametek svojih oboroženih formacij, maja ali celo konec aprila Slovensko legijo in v avgustu Sokolsko legijo; vendar sta se obe formaciji omejevali le na pripravo za odločilne trenutke, ki pa so bili še daleč in niso terjali niti dejanskega oblikovanja oboroženih enot niti njihovega nastopa. V zmeraj ostrejšem političnem spopadu so v skladu s tem odklanjali tudi partizansko vojsko in še zlasti oboroženo akcijo.⁷⁴ V to situacijo, ko so se najradikalnejši nasprotniki začeli pripravljati na oboroženi boj proti »komunistom«, torej OF, je prišlo sporočilo z juga o razkolu med Mihailovičevimi in Titovimi silami.⁷⁵ To situacijo, ki je mogla le malo naravnost vplivati na vojaški položaj na Slovenskem, je vodstvo osvobodilnega gibanja uporabilo za takojšnje preciziranje načelnega stališča, toliko bolj zaradi stališč londonske vlade.⁷⁶ Partizanske enote je označilo za edino osnovo slovenske narodne (tj. nacionalne) vojske.⁷⁷ Vse vojaške enote naj bi se podredile Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet, za vsako ustanavljanje enot izven jurisdikcije Glavnega poveljstva pa je bila zagrožena smrtna kaznen.⁷⁸ Tak ukrep je bil s stališča osvobodilnega gibanja razumljiv kot ukrep za preprečitev državljanske vojne, težava pa je v tem, da OF ni mogla nastopati kot brezpriziven nacionalni reprezentant, vrhu vsega pa je OF po lastnih trditvah bojevala osvobodilni boj, v katerem je bila tovrstna ožitev odpora kaj težko razumljiva in sprejemljiva tudi v ugodnejšem položaju na poglavitnih svetovnih frontah.

Januarja 1941 se je ta razkol tudi manifestativno potrdil. V OF povezana skupina oficirjev je svečano podpisala izjavo o podreditvi OF in sodelovanju v partizanskih enotah. Pristali so na pravico OF, da preverja »zanesljivost« vsakega oficirja, sprejeti pa so bili dolžni opraviti politični kurz. Del vojaške sile bivše države je torej odložil prisego in se simbolično podredil partizanski vojski kot slovenski nacionalni armadi.⁷⁹

⁷⁴ Tudi jugoslovanska vlada v begunstvu v Londonu je že 15. novembra objavila, da je polkovnik Mihajlovič edini pooblaščen zastopnik v Jugoslaviji in da se morajo vse uporniške sile podrediti njegovemu poveljstvu.

⁷⁵ Zbornik VI/1, dok. 70, pismo E. Kardelja, nedat.; javne objave: SP II, 9.12. 1941, št. 29, Vrhovni štab – Izvršni odbor OF, 17.11. 1941, Pismo iz Srbije; 23.12. 1941, št. 31, Dokazi o zadevi polkovnika Draže Mihajloviča.

⁷⁶ Ta je namreč ob povišanju D. Mihajloviča v generala 7.12. 1941 izjavila, da so vsa gibanja odpora, ki se ne podrede njegovemu poveljstvu, izdajalska. Glej J. Pleterski: Problemi součinkovanja narodne in socialne revolucije v nastopu OF in pojavov antikomunizma, Slovenski upor 1941; Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja, Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24.5. 1991 v Ljubljani, Ljubljana 1991, str. 217.

⁷⁷ Zbornik VI/1, dok. 77, Vprašanje naše narodne vojske, Osvobodilna fronta, december 1941, št. 3.

⁷⁸ Prav tam; DLRS 1, dok. 111; Zbornik VI/2, dok. 3, poročilo B. Kidriča CK KPJ, 7.1. 1942. Tak postopek je iniciral že Kardelj v pismu decembra 1941 (Zbornik VI/1, dok. 70).

⁷⁹ V op. 50 cit. delo, str. 420; Izvori, DCO 3, dok. 9, B. Kidrič – CK KPJ 7.1. 1942.

L'EVOLUTION CONCEPTUELLE DU MOUVEMENT DE PARTISANS EN SLOVÉNIE EN 1941

R é s u m é

La clé de la compréhension de la lutte des partisans, au moins de celle en 1941, c'est la connaissance des projets et des préparatifs du Parti communiste yougoslave avant que la Yougoslavie eût été attaquée, spécialement à partir du commencement de la seconde guerre mondiale. Le Parti communiste yougoslave a prouvé sa nouvelle assurance par ses préparatifs d'insurrection armée tout en menant une politique contre la guerre qu'elle manifestait publiquement qualifiant cette guerre de conflit entre deux blocs impérialistes, fasciste et bourgeois-démocratique. Le stratège principal de cette lutte armée était Josip Broz Tito.

Pendant la guerre d'avril qui fut organisée pour défendre le Royaume de Yougoslavie, le Parti communiste essaya pour la dernière fois à se présenter comme force légale pour la protection de l'état mais ce fut inutile puisque l'état ainsi que l'armée capitulèrent vite. Dorénavant, le Parti communiste yougoslave mena sa propre politique qui l'amena à la constitution d'un fort mouvement de partisans. Ce fut lui qui entreprit les préparatifs d'insurrection armée qui aurait apporté aux peuples yougoslaves la liberté sociale et nationale et au Parti le pouvoir. Cette lutte, dont la date avait été déjà déterminée en avance – le moment où l'Union Soviétique aurait été attaquée – avait, pour des raisons de constellation de la politique extérieure, surtout le caractère de libération nationale.

La lutte slovène de la libération nationale se développait en 1941 sous cette même influence du Parti communiste yougoslave mais dans des circonstances spécifiques dès que le Parti communiste de Slovénie réussit à réunir une partie de forces politiques bourgeoises dans le Front contre l'impérialisme ou en Front de libération dont la direction, en automne 1941, se présenta comme représentant national provisoire qui commandait formellement à la fois à l'armée de partisans. Cette dernière fut en 1941 peu développée: elle avait un peu plus de 2000 membres dont 40% communistes. A cause de la lutte contre l'énorme force militaire des occupants, une grande partie de combattants slovènes fut éliminée jusqu'à la fin de l'année (il n'en resta que 600 environ). L'armée était organisée en 1941 des troupes et des bataillons qui agissaient à la manière de guérilla et qui, parce qu'ils étaient peu nombreux, ne souffraient pas encore de manque de ravitaillement critique. L'importance de l'armée de partisans en cette année était plutôt politique que militaire.